

Sl.No. :

नामांक			Roll No.			

No. of Questions – 23

S-71-Sanskritam (T.L.)

No. of Printed Pages – 11

माध्यमिक परीक्षा, 2023
SECONDARY EXAMINATION, 2023

तृतीय भाषा – संस्कृतम्

समय : 3.15 (सपादहोरात्रयम्)

पूर्णाङ्क : 80

परीक्षार्थिभ्यः सामान्यनिर्देशा :

- 1) परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रोपरि नामाङ्कः अनिवार्यतः लेख्यः ।
- 2) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः ।
- 3) प्रत्येकं प्रश्नस्योत्तरं उत्तरपुस्तिकायामेव देयम् ।
- 4) प्रत्येकं प्रश्नभागस्य उत्तरं क्रमानुसारमेकत्रैव लेखितव्यम् ।

यहाँ से काटिए

प्रश्न पत्र को खोलने के लिए यहाँ फाड़ें

यहाँ से काटिए

खण्ड - अ

वस्तुनिष्ठप्रश्नाः -

प्र.1) अधोलिखित वाक्ययोः रेखाङ्कित पदयोः प्रसंगानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखत -

i) भ्रातरावावां सोदर्यौ । [1]

अ) सहोदरौ	ब) मित्रे
स) छात्रौ	द) पितरौ

ii) आर्य! अलीकम् एतत् । [1]

अ) स्वगतम्	ब) समीपम्
स) असत्यम्	द) सत्यम्

प्र.2) i) “धूमं मुञ्चति” इति पदस्य सन्धिविच्छेदं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखत - [1]

अ) धूमङ् + मुञ्चति (अनुस्वारः)	ब) धूमञ् + मुञ्चति (अनुस्वारः)
स) धूमम् + मुञ्चति (अनुस्वारः)	द) धूमन् + मुञ्चति (जश्त्वम्)

ii) “अन्तर्जगति” इत्यस्य सन्धिविच्छेदं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखत - [1]

अ) अन्तः + जगति (रुत्वम्)	ब) अन्तस् + जगति (सत्वम्)
स) अन्त + जगति (लोपः)	द) अन्त + जगति (उत्वम्)

iii) ‘सत् + चित्’ इत्यस्य सन्धिं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखत - [1]

अ) सद्चित् (जश्त्वम्)	ब) सच्चित् (श्चुत्वम्)
स) सञ्चित् (अनुस्वारः)	द) सञ्चित् (श्चुत्वम्)

iv) ‘हरिः + त्राता’ इत्यस्य सन्धिं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखत - [1]

अ) हिरण्त्राता (उत्वम्)	ब) हरिर्त्राता (रुत्वम्)
स) हरिस्त्राता, (सत्वम्)	द) हरित्राता (लोपः)

- प्र.3) i) 'नावसीदति' इत्यत्र उपसर्गं शब्दं च पृथक्कृत्वा लिखत - [1]
अ) नावसीद + ति	ब) न + अव + सीदति
स) नावसी + दति	द) नाव + सीदति
- ii) 'निरर्थकम्' इत्यस्य उपसर्गं शब्दं च पृथक्कृत्वा लिखत - [1]
अ) निस् + अर्थकम्	ब) निः + अर्थकम्
स) निर् + अर्थकम्	द) नि + अर्थकम्

प्र.4) अधोलिखितम् अपठितगद्यांशं पठित्वा एतदाधारितं प्रश्नानां यथानिर्देशम् उत्तराणि लिखत -

मानव जीवनस्य साफल्यं त्यागेनैव भवितुमर्हति, न तु भोगेन । पाश्चात्या संस्कृतिर्हि सर्वथा उपभोगसंस्कृतिः सर्वान् भोगमेव शिक्षयति । भारतीया संस्कृतिस्तु सर्वथा आध्यात्मिकी, भोग स्थाने योगमेव शिक्षयति । पाश्चात्या सभ्यता खलु परेषां भागं हर्तुमपि संकोचं न अनुभवति । भारतीयसभ्यता पुनः परेषाम् उपकाराय निजस्वार्थान् त्यक्तुं प्रेरयति । त्यागो हि अस्याः एको महामन्त्रः येन विश्वकल्याणं भवितुमर्हति । भारतीया हि संस्कृतिः परेषां कल्याणं मनुते, परेषां कार्यसिद्धये स्वकीयस्वार्थत्यागः करणीय इति उपदिशति इयमेव त्यागभावना गीतायामपि प्रकटिता । वैदिक महर्षिभिस्तु बहुकालं पूर्वमेवत्यागस्य महिमा उद्घोषितः “तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यस्विद्धनम्” ।

क) निर्देशानुसारं प्रदत्तविकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चित्वा लिखत -

- i) 'करणीयः' इत्यस्य क्रियापदस्य गद्यांशे कर्तृपदमस्ति - [1]
अ) कार्यसिद्धये	ब) स्वार्थत्यागः
स) परेषाम्	द) कल्याणम्
- ii) 'आध्यात्मिकी' इति विशेषणपदस्य गद्यांशात् विशेष्यपदं चित्वा लिखत - [1]
अ) भारतीया संस्कृतिः	ब) गीता
स) सर्वथा	द) भोगः
- iii) 'अस्याः' इति सर्वनामपदस्थाने संज्ञापदं लिखत - [1]
अ) जीवनस्य	ब) त्यागस्य
स) भारतीय सभ्यतायाः	द) भावना
- iv) 'असाफल्यम्' इत्यस्य विलोमपदं गद्यांशात् चित्वा लिखत - [1]
अ) संस्कृतिः	ब) कल्याणम्
स) सफलम्	द) साफल्यम्

- ख) एकपदेन उत्तरत - [2 × 1 = 2]
- i) गीतायां का भावना प्रकटिता ?
- ii) भारतीया संस्कृतिः किं मनुते ?
- ग) पूर्णवाक्येन उत्तरत - [2 × 1 = 2]
- i) भारतीय सभ्यता कस्मै प्रेरयति ?
- ii) भारतीय संस्कृतिः किं शिक्षयति ?
- घ) अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत । [1]
- ङ) उपर्युक्त गद्यांशस्य संक्षिप्तीकरणं कुरुत । [1]

खण्ड - ब

- प्र.5) अधोलिखितरेखांकितपदेषु समस्तपदानां विग्रहम् अथवा विग्रहपदानां समासं कृत्वा समासस्य नामापि लिखत - [1+1+1=3]

- i) सेवितव्यो महावृक्षः ।
- ii) को भेदः पिकस्य च काकस्य च ।
- iii) विमूढधीः पुरुषः अपक्वं भुङ्क्ते ।

- प्र.6) अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदानां विभक्तिं तत् कारणं च लिखत - [1+1+1+1=4]

- i) जलं विना जीवनं न सम्भवति ।
- ii) मृगाः मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति ।
- iii) वनस्य समीपे नदी वहति ।
- iv) जनानां कृते मम सत्यप्रियता अस्ति ।

प्र.7) कोष्ठके प्रदत्त-प्रकृतिप्रत्ययाभ्यां पदं निर्माय वाक्यं पूरयत तथा रेखांकितपदं पृथक् कृत्वा लिखत -

[1+1+1=3]

- i) अत्यादरः । (शङ्क + अनीयर्)
- ii) महाकम्पनं जनयति ।
- iii) समत्वम् इति तथ्यतः ।

प्र.8) मञ्जूषायां प्रदत्तैः अव्ययपदैः रिक्तस्थानानि पूरयत -

[1+1+1=3]

(तत्र, अपि, सर्वत्र)

- i) वर्षाकाले जलोपप्लवः भवति ।
- ii) कुशलं महाराजस्य ।
- iii) योजकः दुर्लभः ।

प्र.9) क) कोष्ठ केषु प्रदत्तेषु पदेषु यथानिर्दिष्टां विभक्तिं प्रयुज्य रिक्तस्थानानि पूरयत -

[1 + 1 = 2]

- i) यमलौ । (अस्मद् शब्दस्य प्रथमा-द्विवचनम्)
- ii) नमः । (गुरु शब्दस्य चतुर्थी-एकवचनम्)

ख) कोष्ठकेषु प्रदत्तेषु धातुषु निर्देशानुसारं रूपाणि विधाय रिक्तस्थानानि पूरयत -

[1 + 1 = 2]

- i) युवां कलहं ।
(कृधातु - लट्लकार - म.पु. द्विवचनम्)
- ii) गुरोः छात्राः ज्ञानं ।
(लभधातु - लट्लकार - प्र.पु. बहुवचनम्)

प्र.10) अधोलिखितौ संख्यावाचिशब्दौ संस्कृते लिखत -

[1 + 1 = 2]

- i) 130
- ii) 445

खण्ड - स

प्र.11) अ) अधोलिखितेषु सप्तसु चतुर्णां प्रश्नानां संस्कृते उत्तराणि एकपदेन लिखत - [4 × ½ = 2]

- i) कः पिपासितः प्रियते ?
- ii) चाणक्यः मणिकार श्रेष्ठिनं कं द्रष्टुम् इच्छति ?
- iii) भूकम्प विभीषिकापाठानुसारं फालद्वये विभक्ता का ?
- iv) आत्मनः श्रेयः इच्छन् नरः कीदृशं कर्म न कुर्यात् ?
- v) चौरस्य पादध्वनिना कः प्रबुद्धः ?
- vi) न्यायाधीशस्य नाम किम् ?
- vii) अगाधजलसञ्चारी कः गर्व न याति ?

आ) अधोलिखितेषु सप्तसु चतुर्णां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते पूर्णवाक्येन लिखत - [4 × 1 = 4]

- i) केषां माला रमणीया ?
- ii) बुद्धिमती कुत्र व्याघ्रं ददर्श ?
- iii) सुभाषितपाठानुसारं कुत्र सख्यं भवति ?
- iv) केन सम्बन्धेन वाल्मीकिः लवकुशयोः गुरुः ?
- v) 'जननी तुल्यवत्सला' पाठः कस्मात् ग्रन्थात् गृहीतः ?
- vi) वसन्तस्य गुणं कः वेत्ति ?
- vii) परस्परविवादितः केषां हानिः जायते ?

प्र.12) अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपद माधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत -

[1+1+1=3]

- i) वनराजपदाय सुपात्रं चीयते?
- ii) तस्याः द्वे नामनी ।
- iii) सुराधिपः ताम् अपृच्छत् ।

प्र.13) अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं लिखत -

[2]

प्रजासुखे सुखं राज्ञः, प्रजानां च हिते हितम् ।
नात्मप्रियं हितं राज्ञः, प्रजानां तु प्रियं हितम् ॥

प्र.14) स्वपाठ्यपुस्तकात् श्लोकद्वयं लिखत यद् अस्मिन् प्रश्नपत्रे न स्यात् ।

[1 + 1 = 2]

प्र.15) अधोलिखितस्य पद्यांशस्य संस्कृते भावार्थः लेखनीयः -

[2]

कज्जलमलिनं धूमं मुञ्चति शतशकटीयानम् ।
वाष्पयानमाला संधावति वितरन्ती ध्वानम् ॥

अथवा

शरीरोपचयः कान्तिर्गात्राणां सुविभक्तता ।
दीप्ताग्नित्वमनालस्यं स्थिरत्वं लाघवं मृजा ॥

प्र.16) “बुद्धिर्बलवती सदा” इति पाठस्य सारं हिन्दीभाषायां लिखत -

[2]

प्र.17) क्रमरहितानां षड्वाक्यानां क्रमपूर्वकं संयोजनं कुरुत -

[3]

- i) परं तथापि द्राक्षाफलानि न प्राप्नोत् ।
- ii) एकस्मिन् स्थाने सः द्राक्षालताम् अपश्यत् ।
- iii) तानि खादितुं सः नैकवारं प्रयासम् अकरोत् ।
- iv) एकः बुभुक्षितः शृगालः भोजनार्थं वने इतस्ततः भ्रमतिस्म ।
- v) “एतानि द्राक्षाफलानि अम्लानि” इति कथयित्वा कुपितः शृगालः ततः पलायितः ।
- vi) लतायां बहूनि पक्वानि द्राक्षाफलानि आसन्

अथवा

मञ्जूषायां प्रदत्तेषु पञ्चशब्देषु केषाञ्चित् त्रयाणां शब्दानां सहायतया वाक्यानि रचयत ।

पुरतः, सह, नमः, अस्माकम्, यदि - तर्हि

प्र.18) अधोलिखितेषु वाक्येषु केषाञ्चन त्रयाणां वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादं कुरुत -

[3]

- i) केशव धीरे धीरे लिखता है ।
- ii) रमेश ने आज नहीं पढ़ा ।
- iii) राजा राज्य की रक्षा करता है ।
- iv) हम दोनों पाठशाला जाते हैं ।
- v) तुम सब ईश्वर को प्रणाम करते हो ।
- vi) वे सब संस्कृत बोलते हैं ।

प्र.19) भवान् राजकीय – उच्चमाध्यमिक – विद्यालय – गोविन्दनगरस्य दशम्याः कक्षायाः छात्रः सोमदत्तः अस्ति । भवतः भगिनीविवाहः अस्ति । अतः स्व प्रधानाचार्याय दिनद्वयस्य अवकाशार्थं प्रार्थनापत्रं लिखतु । [4]

अथवा

भवती लक्ष्मीः अस्ति । स्वकीयां सखीं प्रति संस्कृतदिवसविषये अधोलिखितं पत्रं मञ्जूषापदसहायतया पूर्यित्वा लिखत –

(रक्षाबन्धन दिवसे, संस्कृतदिवसम्, मह्यम् भाषणम्, गीतम्, संस्कृतभाषा नमस्ते कुशलम्)

प्रिय सखि सीते !

सादरं (i)..... ।

अत्र (ii)..... तत्रास्तु । समग्रदेशे (iii)..... संस्कृत दिवसः परिपाल्यते । वयमपि तदा विद्यालये (iv)..... पालयामः । अहमपि संस्कृतदिवसे संस्कृतं (v)..... गायामि । मम सखी संस्कृते (vi)..... ददाति । एषा (vii)..... सर्वभाषाजननी अस्ति । अतः (viii)..... संस्कृतं रोचते ।

अस्तु नमोनमः

भवदीया सखी

लक्ष्मीः

प्र.20) अधोलिखितस्य पठितगद्यांशस्य हिन्दी भाषायां सप्रसंगम् अनुवादं लिखत – [4]

वनस्य दृश्यं समीपे एवैका नदी वहति । एकः सिंहः सुखेन विश्राम्यति, तदैव एकः वानरः आगत्य तस्य पुच्छं धुनाति । क्रुद्धः सिंहः तं प्रहर्तुमिच्छति परं वानरस्तु कूर्दित्वा वृक्षमारुढः । तदैव अन्यस्मात् वृक्षात् अपरः वानरः सिंहस्य कर्णमाकृष्य पुनः वृक्षो-परि आरोहति ।

अथवा

भूमौ पतितं स्वपुत्रं दृष्ट्वा सर्वधेनूनां मातुः सुरभेः नेत्राभ्यामश्रूणि आविरासन् । सुरभेरिमामवस्थां दृष्ट्वा सुराधिपः तामपृच्छत् – “अयि शुभे ! किमेवं रोदिषि?”

“भो वासव! पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा अहं रोदिमि।”

प्र.21) अधोलिखितस्य पठितपद्यांशस्य हिन्दीभाषायां सप्रसंगम् अनुवादं लिखत -

[4]

अवक्रता यथा चिन्ते तथा वाचि भवेद् यदि ।

तदेवाहुः महात्मानः समत्वमिति तथ्यतः ।

अथवा

संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरुपता ।

उदये सविता रक्तो रक्तश्चास्तमये तथा ॥

प्र.22) अधोलिखितस्य नाट्यांशस्य सप्रसंगं हिन्दीभाषया अनुवादं लिखत -

[4]

विदूषकः - अहं पुनः पृच्छामि । किं नामधेया युवयोर्जननी ।

लवः - तस्याः द्वे नामनी ।

विदूषकः - कथमिव ।

लवः - तपोवनवासिनो देवीति नाम्नाह्वयन्ति, भगवान् वाल्मीकिर्वधूरिति ।

रामः - अपि च इतस्तावद् वयस्य । मुहूर्त्तमात्रम् ।

अथवा

चन्दनदासः - अत्यादरः शङ्कनीयः । अथ किम् । आर्यस्य प्रसादेन अखण्डिता में वणिज्या ।

चाणक्यः - भो श्रेष्ठिन् ! प्रीताभ्यः प्रकृतिभ्यः प्रतिप्रियमिच्छन्ति राजानः ।

चन्दनदासः - आज्ञापयतु आर्यः किं कियत् च अस्मज्जनादिष्यते इति ।

प्र.23) अधः प्रदत्तचित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया संस्कृतेन अष्टवाक्यानि निर्माय लिखत - [8 × ½ = 4]

खगाः, विकसन्ति, कमलानि, उदेति, क्रीडन्ति, सूर्यः, डयन्ते, चित्रपतङ्गा कूजन्ति, बालाः

अथवा

मञ्जूषातः उपयुक्तपदानि चित्वा मित्रद्वयस्य वार्तालापं पूर्यत -

नमोनमः, जन्मदिनम्, मिलावः, कुशली, आगमिष्यामि, भवतः, स्वास्थ्यम्, कथम् ।

- गोविन्दः - भो मित्र गोपाल ! सुप्रभातम्
 गोपालः - (i)..... ।
 गोविन्दः - भवान् (ii)..... अस्ति ।
 गोपालः - अहं (iii)..... अस्मि ।
 गोविन्दः - श्वः मम (iv)..... भविष्यति । कृपया आगच्छतु ।
 गोपालः - अस्तु अहं श्वः (v)..... ।
 गोविन्दः - (vi)..... भगिनीम् अपि आनयतु ।
 गोपालः - तस्याः (vii)..... सम्यक् नास्ति ।
 गोविन्दः - भवान् आगच्छतु ।
 गोपालः - अस्तु, आवां पुनः (viii).....।

DO NOT WRITE ANYTHING HERE